

John Benjamins Publishing Company

This is a contribution from *Del manuscrit a la paraula digital / From Manuscript to Digital Word. Estudis de llengua i literatura catalanes / Studies of Catalan language and literature.*

Edited by Manuel Pérez Saldanya and Rafael Roca Ricart.

© 2018. John Benjamins Publishing Company

This electronic file may not be altered in any way.

The author(s) of this article is/are permitted to use this PDF file to generate printed copies to be used by way of offprints, for their personal use only.

Permission is granted by the publishers to post this file on a closed server which is accessible to members (students and staff) only of the author's/s' institute, it is not permitted to post this PDF on the open internet.

For any other use of this material prior written permission should be obtained from the publishers or through the Copyright Clearance Center (for USA: www.copyright.com).

Please contact rights@benjamins.nl or consult our website: www.benjamins.com

Tables of Contents, abstracts and guidelines are available at www.benjamins.com

***Incerta glòria* de Joan Sales: viatge entre les edicions i les traduccions**

Patrizio Rigobon

Università Ca'Foscari, Venezia

Resum

La història textual d'*Incerta glòria* de Joan Sales és força complicada com, d'altra banda, bona part dels textos publicats a Espanya durant la dictadura franquista. A més a més, com la novel·la tracta de la Guerra Civil Espanyola des del punt de vista dels vençuts, fou llegida curosament pels censors i fou censurada. Les edicions de la novel·la després de la primera (1956) van ser continuament canviades i eixamplades per l'autor que, a la vegada, n'era també l'editor. Quan l'autor va morir (1983), la seva dona es va fer càrrec de les edicions posteriors. Així que seria útil i necessari que una propera edició es pogués fer des d'un punt de vista estrictament filològic.

Paraules clau: Sales, *Incerta glòria*, crítica textual, traducció, censura, Cattaneo, Lesfargues, Pujol.

***Incerta glòria* by Joan Sales: a journey among editions and translations**

Abstract

Joan Sales' *Incerta glòria* has a complicated textual history, as most of the literature published in Spain during Franco's dictatorship. As the novel deals with the Spanish Civil War according to the losers' viewpoint it was carefully read by censors and of course censored. The editions of the novel published after the first (1956) were continuously changed and enlarged by the author who was, at the same time, the publisher. After the author's death in 1983, it was his wife who edited the subsequent editions. It would be necessary therefore to have the text edited and checked according to textual criticism. The article aims at reconstructing the textual history of *Incerta glòria* from an external standpoint.

Key words: Sales, *Incerta glòria*, textual criticism, translation, censorship, Cattaneo, Lesfargues, Pujol.

1. Introducció

Abans que res uns aclariments: com és ben sabut, no es pot considerar definitiva (ni molt menys) la primera edició de 1956 d'*Incerta glòria*. Aquesta novel·la és més aviat un *work in progress* que potser encara avui no està del tot acabat. Per aquesta raó la meua investigació no pot ajustar-se exactament als límits cronològics establerts pels editors d'aquest volum. L'altre aclariment es refereix al contingut mateix d'aquest estudi que representa tan sols un punt en l'evolució d'un treball també *in progress*. Treball que vaig començar l'any 2014, del qual vaig llegir els primers resultats l'octubre de 2014 en un congrés sobre literatura i guerra civil organitzat per la Dra. Donatella Pini a la Universitat de Pàdua i que vaig continuar amb un article aparegut el mes de juny de 2015 a la revista valenciana *Scripta*, que dirigeix Vicent Josep Escartí¹. Aquesta nova aproximació constitueix, doncs, el tercer lliurament de l'estudi i comparteix moltes de les conclusions que ja es coneixen, però afegeix peces documentals noves i –espero– nous continguts interpretatius.

Joan Sales és un escriptor i editor molt conegut a Catalunya. Darrerament, gràcies, entre d'altres, a la traducció anglesa² i a la nova edició de la francesa, revisada i posada al dia segons el “text definitiu”, el seu nom comença a ressonar també a fora de l'àmbit lingüístic català. El punt de vista, diguem-ne “estranger”, es fixa més aviat en la història de la Guerra Civil Espanyola i, en aquest cas concret, en les importants seqüeles literàries. Es fixa molt menys en la complicadíssima història textual d'*Incerta glòria*, compartida, ben evidentment, amb molts altres textos publicats sota la censura franquista, història que es repeteix pel que fa a algunes traduccions i que torna a reflectir-se també sobre el text original en un diàleg constant entre traductors i autor. Però a vegades no és tan sols la censura la que determina els canvis, sinó la pròpia voluntat de l'autor que va esmenant i modificant el text segons criteris estilístics i de contingut que no tenen relació directa amb la censura. Hi entra també el tarannà de l'autor, que és alhora editor i viu de la seva empresa editorial. Un editor (i autor) que arriba a assolir cert èxit, dins el petitíssim món de l'edició en català dels anys del franquisme. Naturalment, després de la mort de l'autor (1983) la situació ha canviat i han entrat altres qüestions que

¹ SCRIPTA, *Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, núm. 5 / juny 2015 / pp. 281 – 291, ISSN: 2340-4841 · doi:10.7203/SCRIPTA.5.6395.

² El llibre va rebre una excel·lent acollida a Anglaterra on va ser una de les 10 novel·les de l'any 2014 segons els crítics de *The Economist* i Maya Jaggi va escriure una ressenya molt positiva a *The Guardian* (“Uncertain Glory review – Catalan classic of the Spanish civil war” a *The Guardian* <http://www.theguardian.com/books/2014/oct/18/uncertain-glory-review-joan-sales-spanish-civil-war>, 19 juny de 2015).

també han influït en l'àmbit textual. L'objectiu d'aquest capítol no és, doncs, (ni pot ésser) de curt termini: preparar el terreny per una traducció italiana amb una consciència filològica que no pot prescindir ara d'una genètica textual diacrònica, en el sentit que cada edició publicada a partir de 1956 respon probablement a criteris autorials concrets que s'han d'aclarir i tenir en compte per a cadascuna.

2. Dades per a una història textual d'*Incerta glòria*

No disposem encara d'una avaluació ni d'un estudi complet de l'amplíssim epistolari de Sales (no faig servir l'adjectiu "salesià" per les ambigüitats que podria comportar, sobretot tractant-se d'un escriptor catòlic, i pel fet que, fins ara, poc l'han fet servir a la crítica en el seu possible significat de "relatiu o que pertany a Joan Sales") que té a vegades una relació directa amb els problemes textuals: una mostra la donaré aquí amb les cartes fins ara publicades. No s'ha fet encara un estudi textual exhaustiu ni, encara menys, una col·lació de les diferents edicions conegudes i publicades d'*Incerta glòria* entre 1956 i 1981 (posem ara com a límit les edicions publicades en vida de l'autor), encara que tal vegada caldria afegir també les publicades per Núria Folch. Tasca no gens fàcil que ens podria aportar importants suggeriments, no tan sols textuals o filològics, sinó també pel que fa la història de la cultura i de la literatura catalanes, fins i tot més enllà de les obres mateixes i d'aquesta literatura. Una història de la constitució textual d'*Incerta glòria*, com veurem també en aquestes notes, on la voluntat final de l'autor queda expressada amb moltes ambigüitats (sobretot pel que fa a la censura, però no tan sols per això) i aquestes ambigüitats tenen relació amb el fet que, a banda d'autor, Joan Sales era també l'editor del seu propi llibre (i d'altres).

A l'edició catalana de 1969 escriu, per exemple, "el text que avui dono a la llum pública és el definitiu" (Sales 1969:16) i ben sabem que no serà així. El mateix autor s'en disculpa a l'edició de 1971,³ tot introduint-hi una subtil distinció i l'acceptació obligada de certes condicions:

No hi ha en aquesta quarta edició ni una paraula que no haguéssim escrit ja quan aparegué, per fi, la segona; res que no haguéssim "donat" a la llum pública aleshores, per més que entre 'donar-ho' i 'aparèixer' hi havia encara, aleshores, com els fets van demostrar, una distància considerable. Ens veiérem obligats a dir una cosa que temps a venir podria semblar que no era veritat. Fou la condició perquè aquella segona edició pogués llançar-se [...] seria excessiu que nosaltres mateixos l'hi condemnés-

³ Aquesta és la quarta edició, encara que caldria verificar concretament els textos, perquè l'any 1969 es van publicar dues "edicions" (el febrer i el setembre) que possiblement siguin la mateixa o, com a màxim, l'"edició" del setembre una reimpressió de l'anterior (febrer).

sim qui sap quants anys més encara [...] pel gust de refusar-nos a dir una cosa que no era prou certa. (Sales 1971:15-16)⁴

A més a més, allò que escriu Núria Folch, la vídua de l'escriptor, sobre la primera edició de 1956 ha trasbalsat també els criteris filològics segons els quals una versió censurada evidentment no aconsegueix amb els requisits de la voluntat autorial (Sales sempre s'hi havia expressat clarament quan parlava de l'edició de 1956 com d'un "text mutiladíssim", Sales 1981:11). Tot i això, Núria Folch escriu:

La primera edició d'*Incerta glòria* va aparèixer en la col·lecció El Club dels Novel·listes (aleshores d'Aymà [...] i sostinguda pel mecenatge de Fèlix Escales), el desembre de 1956. Corresponia a l'original que havia guanyat el premi Joanot Marorell el 1955. Va tardar un any a poder ser editat, per culpa de la censura, això sí, però gens ni mica mutilat per ella. (Folch Pi 2010:11)

Aquesta, diguem-ne, "incongruència" ja ha estat subratllada per alguns crítics (Lluch 2014:82; Clotet & Torra 2010:79) i contradiu allò que Joan Sales sempre havia mantingut respecte a l'edició de 1956. No queda clar si les "mutilacions" de què parla constantment Sales, es deuen a la censura o a l'autocensura. El resultat final ben evidentment no canvia, però l'aproximació al problema, sí. Els fets clars són els següents: a) Sales va afegir i canviar moltíssims aspectes de la novel·la després de la seva primera edició (Arnau 2003:55); b) Sales volia publicar com fos la novel·la guanyadora del Joanot Martorell 1955. Tal com l'autor va escriure a Florentino Pérez Embid, llavors Director General d'Informació i, per tant, responsable de la ortodòxia ideològica dels llibres: "yo corregí a fondo todo lo que me indicaron, hasta el punto que la nueva versión es una verdadera refundición general del libro" i continua "[e]stoy dispuesto a suprimir o enmendar en la forma en que se me indique todo lo que un lector religioso entendido y bien intencionado me hiciera ver como herético o inmoral, pues nada más lejos de mi intención que el de ser un escritor irreligioso o libertino" (*apud* Clotet & Torra 2010:74). Juan Goytisolo recorda que, durant la seva època de lector de llibres espanyols a l'editorial Gallimard, es proposava "de faire connaître en France certains des auteurs en langue espagnole ayant eu souvent à pâtir de la chirurgie préventive des gardiens de la morale, mais pouvant enfin, de la sorte, publier leurs romans

⁴ Una nota editorial sense nom de la recent reimpressió de la traducció de Carlos Pujol d'*Incerta glòria* al castellà ho explica més clarament: "*Mentre che'l danno e la vergogna dura*". Un verso de Miguel Àngel, en una pàgina que no suele leerse, para desmentir un prólogo en el que Joan Sales, por conminación del censor, aseguraba que su novela ya nunca más variaría." (Sales 2012b:12)

sans amputations ni coupes de ciseaux” (Goytisolo 2007:11). Com ha reconstruït Xavier Pla “[e]l 23 de juliol de 1956 Juan Goytisolo rebia l’encàrrec de lectura del manuscrit de la novel·la de Sales, i n’emetia un informe favorable el desembre d’aquell mateix any” (Pla 2002:541). Suposant que el “manuscrit” que Sales va enviar a Goytisolo fóra el mateix que havia estat presentat a la censura el 25 de febrer de 1956 (Clotet & Torra 2010: 68) s’ha de concloure que va ser considerablement “abreujat” o “tallat” comparant-lo amb l’edició catalana de 1956: “[l]e text incomplet que j’avais reçu contenait cependant des paragraphes et des passages qui ne figurent pas dans l’édition catalane d’alors” (Goytisolo 2007:12). “Text incomplet” del manuscrit però alhora amb els paràgrafs i trossos suprimits que no apareixien a l’edició impresa de 1956. Aquest testimoni confirmaria allò que Maria Josepa Gallofré va anomenar “metamorfosi ineludible” d’*Incerta glòria* per tal de transformar en “possible” la novel·la llavors impossible (Gallofré i Virgili 1990:519).

3. Censura i autocensura

De totes maneres el 9 de juliol de 1956 l’editorial Aymà va presentar l’obra a la censura eclesiàstica barcelonina. Dos mesos i mig més tard, l’arquebisbat la va aprovar seguint l’informe que va emetre el jesuïta Joan Roig Gironella (“amb supressions i modificacions” [Clotet & Torra 2010:68-69]) i, arran d’aquesta aprovació, també ho va fer la censura civil. Amb una carta a la censura civil l’editorial Aymà envia les noves galerades “producto de las correcciones y orientaciones señaladas por el Censor eclesiástico” juntament amb altres documents (“se han unido la solicitud de nueva lectura y las cinco fotocopias de los documentos relacionados con la Censura eclesiástica” [Clotet & Torra 2010:78]). No s’han publicat, o no es coneixen, els documents esmentats de la censura eclesiàstica que seria interessant poder estudiar. Després de l’*imprimatur* de l’arquebisbat barceloní, Sales va comentar en una carta a Joan Coromines: “la censura eclesiàstica ha concedit el *nihil obstat*. La del govern ha basat sempre la prohibició en motius de dogma i de moral. Teniu, doncs, una novel·la amb el *nihil obstat* i prohibida per un govern laic com a...herètica!” (Coromines–Sales 2004:143). Un incís: a França, sense censura civil, l’obra de Sales va ser rebutjada per la censura eclesiàstica,⁵ criticada per alguns diaris catòlics però molt apreciada pels intel·lectuals catòlics més capdavanters, com ara Gabriel Marcel (Pla 2002:552).

⁵ El censor eclesiàstic François Amiot va escriure “Il contient beaucoup trop de grossièretés et de scenes scabreuses relatives à la guerre civil espagnole [...] Il s’agit d’un œuvre de partisan [...]. L’examineur se demande si vraiment l’Imprimatur a été donné par un évêque espagnol [...]” (Pla 2002:542; el mateix text també a Sales 2007:599).

Censura i autocensura són dos elements que porten al mateix resultat però alhora divergents. La “censura activa” o autocensura, que s’hauria de distingir clarament de la “censura passiva”, o censura a seques, comporta una voluntat autorial que naturalment depèn de condicions objectives i subjectives que s’han de tenir en compte a l’hora d’establir un text crític. És clar que, si un autor vol publicar un text a qualsevol preu, les dues censurens assoleixen el mateix resultat, ni més ni menys. Però no deixa de ser veritat que conceptualment hi ha una diferència i el grau d’acceptació de l’autocensura ens ajuda a copsar l’abast de la voluntat autorial amb referència també a la literatura com producte o “producció”, fonamental quan parlem d’un autor-editor. Com diu Jerome J. McCain en un llibre molt criticat: “[...] the general criterion of author’s intentions in its current acceptation —that is, as the conceptual ideal which guides our editorial practice— may be leading textual critics astray by obscuring the true character of literary production” (Mc Gann 1996:74). A més a més, en el cas concret de Sales, tenim a l’abast una quantitat de documents força considerable per esbrinar tots els nivells involucrats amb l’objectiu d’estudiar una història textual que és, abans que res, història sense adjectius. Una edició suposadament “definitiva” ens faria perdre aquesta marcada dimensió diacrònica del text que hauria de trobar la seva justificació sobretot dins un aparat crític-genètic que eixamplaria notablement la dimensió física del volum o dels volums. Però en aquest aparat hi podríem trobar una part importantíssima de la història de la cultura, de la literatura i de la política catalanes entre la guerra civil i la llarga postguerra.

4. La història textual d’*Incerta glòria* en relació al context cultural i polític

Com l’evolució textual i els seus canvis, autorials o no, obligats o no, ho sigui de significativa en aquesta clau, ho subratlla també Jordi Cornellà-Detrell:

[...] *Incerta glòria*’s compositional development [...] demonstrate[s] that, since each version presents thought-provoking variants which prompt disparate readings, the rewriting process undergone by the text should be an important source for critical debate” (Cornellà-Detrell 2011:131)

I, a tall d’exemple, ofereix, sobretot pel que fa el contingut de la novel·la, moltes observacions tant de contingut històric com literari. D’una banda la condemna de l’actitud dels anarquistes després de la sublevació de 1936 i, de l’altra, la introducció, en la seva novel·la, d’episodis molt probablement inspirats en la literatura que agradava a Sales (i també als seus lectors):

In the second version of 1969, therefore, Sales is very disapproving of the revolutionary fervour unleashed in 1936 in Barcelona when, after defeating the military uprising and taking control of a large number of weapons, several workers' organisations started a process of collectivisation that the weak Generalitat could not oppose. [...] Sales, like most Catalan nationalists of the time, was as wary of radical ideologies as he was of the Spanish government. Nevertheless, in *Incerta glòria* he exclusively condemns anarchism [...] (Cornellà-Detrell 2011:133)

El Club editor havia publicat l'any 1960 la traducció catalana de Joan Oliver de la novel·la de Pierre Boulle, *Le pont de la rivière Kwai*. A Espanya no es publicaria en castellà fins l'any 1968. Com tothom sap, fou un èxit considerable (no ho fou tant de la novel·la a Catalunya) gràcies també a la pel·lícula del mateix títol. Així que, i estem resseguint sempre Cornellà-Detrell, "since Sales admired *Le Pont de la rivière Kwai*, he seems to have paid homage to Boulle's novel by intercalating an episode inspired by Shears's deeds and that introduces a facet of military life which had been almost absent from his novel until this point" (Cornellà-Detrell 2011:138). Aquests són només dos exemples que demostren com l'evolució de la novel·la té a veure amb un constant procés de renovació literària de l'autor determinat també per la seva activitat editorial. I això fa necessari, un cop més, un estudi particularitzat de les diverses edicions de la novel·la per a esbrinar amb claredat els diferents estadis. Però, com dèiem, l'edició de 1969 tampoc és integral, per la censura i, ben segur, no tan sols per la censura. Cada edició permet afegir coses, evidentment, però també, cancel·lar-les i això és molt significatiu perquè fa possibles nous plantejaments i també més precisió estilística i narrativa.

5. Les edicions de febrer de 1969 i d'abril de 1971

Una ràpida comparació entre l'edició de febrer de 1969 i d'abril 1971 (que segons l'autor és la quarta, encara que podria ser senzillament la tercera) ens permet constatar dos fets essencials: a) la llargària inferior de la primera (843 pàgines numerades contra 910 amb cos tipogràfic i format iguals); b) la presència d'afegits i supressions a l'edició de 1971 respecte a la citada de 1969. A tall d'exemple dos extensos afegits els podem localitzar al final de la segona i a la tercera part. Concretament a l'edició de 1971 hi ha vuit pàgines afegides a la carta de la Trini Milmany a Juli Soleràs del 30 d'agost, on l'autora de la carta examina críticament molts dels principis pedagògics anàrquics que els seus pares li van transmetre. A més a més, no tot el bé pertany a un dels bàndols de la guerra civil i tot el mal a l'altre: "Els Lliberts de tota mena han tingut molt de compte a amagar-ho [els bombardejos republicans de Melilla] per fer-nos

creure que això de bombardejar ciutats només ho feien els feixistes” (Sales 1971:399). Malgrat que la crueltat del bàndol dels militars rebels queda ben clara a l’obra (i la responsabilitat històrica i política també), nogensmenys, els personatges de la novel·la de Sales tenen molts dubtes que afecten el sentit de les idees i de les actuacions de cadascun d’ells; a l’edició de 1971 (sense que això aparegui a la de 1969) podem llegir, formant part d’un llarg afegitó, aquesta conclusió: “L’home de pau ja no comprèn l’home de guerra; al cap de tants anys, m’avergonyeixo d’haver disparat contra ells [els feixistes] tant com d’haver intentat passar-m’hi poc després” (Sales 1971:471). Com es pot deduir fàcilment, es tracta de parts força significatives, i no tan sols per a perfilar millor cada personatge, sinó també com a actitud general d’un militant republicà que escolta també “les raons dels altres” encara que, com ja hem subratllat, l’autor s’ha mantingut sempre extraordinàriament coherent amb els seus principis i les raons de la seva lluita amb la República i contra els militars sublevats. A la seva novel·la molts personatges tenen dubtes i aquesta és també la disposició intel·lectual de Joan Sales. Des del punt de vista del contingut, és incontestable que les coses que es troben a l’edició de 1969 i no apareixen a la de 1971 no tenen gaire rellevància. Hem localitzat una frase esborrada sobre la pràctica religiosa, probablement perquè afectava un aspecte de la devoció (tal vegada equivocada ja des de l’edició de 1956 on la frase també apareixia amb petites diferències). Es tracta de la resposta a una pregunta que fa la mestressa de la casa on el protagonista s’està allotjant: “¿Que no havia vist mai marededéus amb aquests set punyals?” (Sales 1971:29). I la resposta desapareguda és “-Oh, no, n’he vistes moltes; ja sé que representen els set misteris de dolor” (Sales 1969:31). A la primera edició tenim “¿És que li estranya això dels punyals? –Oh, no, he vist altres Doloroses amb aquests set punyals clavats; representen els set misteris de dolor”(Sales 1956:20), o sigui que a l’edició de 1971 desapareixen el diàleg i la resposta (Sales 1971:29). Així doncs, la censura té un paper rellevant, però evidentment el text de la novel·la canvia també per esmenes, afegitons, rectificació d’errors i millores d’estil. A més a més el nou marc legal de la censura, que fou aprovat l’any 1966, va replantejar la relació entre l’editor i el Ministeri d’Informació i Turisme i això es reflecteix també a la novel·la que ens ocupa.

6. La història textual d’*Incerta glòria* i el diàleg amb els traductors

De la seva obra, Sales en parla amb una certa llibertat indirectament (i a vegades directament) als epistolaris fins ara publicats i potser a moltes de les cartes encara per publicar (que gosaríem dir que poden ser moltes més que les ja publicades), però, a diferència de molts escriptors que només parlen de

la seva pròpia obra i d'allò que es pugui referir a aquesta, a Sales li agradava molt parlar dels llibres d'altres escriptors i molt poc dels seus: “[e]l més incompreensible de tot” —escriu Montserrat Casals— “és potser el tracte que va donar a la seva pròpia obra, sempre sotmesa a revisió, sempre mig amagada, com si no acabés de donar-hi importància” (cit. a Sales 2013:97).

Per entendre millor el procés de construcció de la novel·la, cal referir-se aleshores als traductors amb els quals Sales ha mantingut sempre una estreta i sovint directa relació intel·lectual. Els traductors al francès, al castellà i la traductora a l'italià han pogut parlar directament amb l'autor sobre *Incerta glòria* i ens queda constància documental. Ara, com sabem, no s'ha arribat a publicar mai la traducció italiana, però aquesta traducció, la qual jo no he aconseguit trobar enlloc ni com a mecanoscrit, la va veure el mateix Sales. Tenim en general la impressió que algunes de les parts que l'autor anava afegint a la seva obra les anava escrivint a raig sense, aparentment, un pla previ:

Mais, au cours des quatre années qui se sont écoulées, et depuis la parution de cette première édition mutilée d'*Incerta glòria*, l'auteur a remis son œuvre sur le métier, infatigablement, si bien que nous avons eu trois états successifs entièrement différents des derniers chapitres. Cela n'a peut-être pas facilité notre humble tâche de traducteur. (Lesfargues 1962:9)

I amb Carles Pujol, “traductor insuperable i crític penetrant d'aquesta novel·la”, segons el mateix Sales (cit. a Folch Pi 2010:16), la col·laboració va ser tan estreta que quasi podríem dir, tot exagerant, que *Incerta glòria* és una obra que té dos autors. Sales s'arribava a casa del seu amic i traductor al castellà cada setmana amb “un feix de papers a màquina”, sense que aquest mai pogués veure “cap pàgina impresa” (Pujol 2011:26). Durant el procés de traducció l'autor escoltava els suggeriments del traductor per tal de poder aprovar l'examen dels censors: “quan li feia observacions de cara a la censura [Sales] les acceptava sense dir-me absolutament res. Cal dir que una vegada publicada l'edició castellana, en edicions successives ell va anar afegint i restablint a la catalana tot el que havíem suavitzat o eliminat per la censura” (Pujol 2011:26). No queda clar a quina edició o a quines edicions es referia Pujol i què és el que concretament es va suavitzar en castellà del català. Això naturalment seria un altre tema d'estudi. Vet aquí un cas d'una traducció que podria ajudar a precisar la història del text original català. I, per a acabar-ho d'adobar, Pujol va declarar que “quan li va [...] plantejar la qüestió [de la censura] a Sales, va [...] concordar que treballaríem junts per suavitzar-ne algunes escenes o expressions que poguessin cridar l'atenció” (Pujol 2011:26) o sigui una autocensura preventiva que, a aquestes alçades, podríem dir que Sales va practicar molt sovint.

7. Les edicions d'*Incerta glòria* al Club Editor

S'ha de precisar, com ja hem dit, que l'any 1966 canvià el marc legal de la censura amb la fraguiana "Ley de Prensa e Imprenta". El canvi l'establien, entre d'altres, els articles 3 i 4 de l'esmentada llei amb l'abolició de la censura prèvia i de la consulta obligatòria i la introducció de la "consulta voluntaria",⁶ excepte, com calia esperar, "en los estados de excepción y de guerra expresamente previstos en las leyes" (BOE 1966:3.310). Segons Núria Folch "més valia doncs als 'sospitosos' editors d'obres catalanes, presentar-les a la dita Consulta Voluntaria" (Sales 2010:14); al contrari, segons Carles Pujol, pel que fa la versió catalana de 1969 (molt més amplia que l'edició de 1956), Sales volia saltar-se completament la censura: "tenia preparada l'edició catalana atès que la volia treure pocs dies després de l'edició castellana, sense demanar cap permís, al·ludint que ja existia un permís per la traducció [castellana]" (Pujol 2011:27). La idea va fracassar perquè es va declarar un "estado de excepción" i la "consulta voluntaria" va ser suspesa, però gràcies a José Manuel Lara i als amics que aquest editor tenia a Madrid, es va donar el vistiplau a la traducció castellana que va afavorir naturalment també la nova edició catalana publicada quasi al mateix temps que la castellana.

Els canvis són naturalment moltíssims i els tretze anys que havien passat entre la primera i la segona edició es fan patents des de la primeríssima pàgina: van desaparèixer de la dedicatòria els homes que potser van fer possible l'edició de 1956 (Xavier Benguerel, Domènec Casanovas, Juan Goytisolo, Jaume Gras, Joan Oliver i Joan Roig Gironella "amics, lectors i consellers") per deixar espai als que van fer possible la nova (José Manuel Lara, Sebastià J. Arbó, Joan Fuster, Joaquim Molas, Baltasar Porcel, Martí de Riquer i "d'una manera molt especial" Carles Pujol): no és només un canvi de noms, sinó també de perspectives i de tarannà. L'eliminació d'alguns noms (Benguerel, per exemple) té explicacions que ara no s'escau profunditzar. Aquesta és la primera edició d'*Incerta glòria* que publica personalment, com a editor, Joan Sales. El canvi és important: Sales havia esdevingut, sobretot arran de l'èxit de la *Plaça del Diamant*, un important editor de llibres en català, malgrat el mercat raquític, tan raquític que l'any 1972 encara podia escriure a Mercè Rodoreda "[n]o és estrany que els editors catalans [...] no passem la mitja dotzena. L'estrany és que hi hagi encara mitja dotzena de tipus prou tocats del bolet per fer d'editors catalans" (Rodoreda-Sales 2008:465).

⁶ "La Administración podrá ser consultada sobre el contenido de toda clase de impresos por cualquier persona que pudiera resultar responsable de su difusión. La respuesta aprobatoria o el silencio de la Administración eximirán de responsabilidad ante la misma por la difusión de impreso sometido a consulta" (BOE 1966:3.310-11).

Des d'un punt de vista filològic textual fer d'editor de la pròpia obra tenia ben segur una notable rellevància, “se l'autore di un'opera è un soggetto unico” –escriu Paola Italia– “l'autore della sua realizzazione editoriale è un soggetto multiplo, che comprende almeno tre figure: 1) l'autore vero e proprio, 2) il curatore della sua opera, 3) il redattore che s'incarica di seguirne tutti i passaggi redazionali” (Italia 2013:13-14). En el cas d'*Incerta glòria*, qui es fa càrrec de la part pròpia de l'editor és el propi autor i, quan l'autor mor, ho farà la seva vídua i/o els hereus de l'empresa. Naturalment això implica que la memòria es mantindrà, que l'obra d'aquest autor serà en principi sempre disponible a les llibreries i que es tornarà a imprimir, que hi haurà una protecció molt acurada de la seva herència literària. Però als segles XIX-XX, arran de la “industrialització” de la literatura i la importància que molts autors tenen en les pròpies tradicions culturals, aquestes qüestions acaben assolint un pes filològic-textual (i també econòmic) força notable. Aquest procés editorial queda reflectit ben clarament a l'epistolari entre Sales i Mercè Rodoreda, però es pot referir també a les nombroses “edicions” (que a vegades no són més que reimpressions) d'*Incerta glòria* que es van fer a partir de 1969. El mateix Sales explica a Rodoreda com funciona l'innocent “truc”:

Sobre l'edició en offset del *Carrer [de les camèlies]* ja us deia a la meua anterior la solució finalment adoptada [...]: en fem 4000, però d'ells, 2000 sense les primeres i últimes pàgines (aquelles on figuren el número d'ordre i la data de l'edició), de manera que la 3ª edició constarà de 2000 i, quan els haurem despatxats, els altres 2000, completats amb aquelles pàgines, que tirarem aleshores, constituïran la 4ª edició [...] (Rodoreda-Sales 2008:338)

i, en una altra carta, escriu:

la meua dona [...] és com si diguéssim més papista que el papa o sigui més partidària que jo mateix del meu mètode de les edicions curtes, que si bé no resulten gaire econòmicament en canvi tenen l'avantatge de la ressonància psicològica d'allò de: 2ª edició, 3ª edició, 4ª edició, que hem anat veient que era la propaganda eficaç, l'única en què el públic creu. (Rodoreda-Sales 2008:334)

Aquesta tònica continua perquè, segons escriu la mateixa Núria Folch, en una edició d'*Incerta glòria* que es va publicar l'any de la seva mort (2010): “És en aquest moment [...] aquesta desena edició [d'*Incerta glòria* i del *Vent de la nit* junts] l'única íntegra i realment definitiva, sense cap mutilació” (Folch Pi 2010:19). Però després s'han publicat altres “edicions” segregades (no sempre per “Club editor”) de *El vent de la nit* i d'*Incerta glòria*. Tot això naturalment no respon a un criteri filològic uniforme perquè si, a partir de l'any 1981

(“davant del que s’havia donat fins llavors com la part final d’*Incerta glòria*, una portadeta hi deia ara ‘*El vent de la nit*, novel·la’”) es comença a tractar allò que es deia “Últimes notícies” (la part final d’*Incerta glòria*) com una novel·la independent (Sales 2012a:7), això s’esdevé amb un criteri molt difós: el 2004 es publica una edició d’*El vent de la nit* per separat, però el 2010 es tornen a ajuntar les dues novel·les que tornen a separar-se el 2012 (centenari del naixement de l’autor). Evidentment, hi ha moltes explicacions plausibles d’aquestes irregularitats, però caldria més uniformitat i claredat amb els criteris editorials enunciats, que haurien de ser més aviat privatus de l’autor però que no sempre l’editor-empresari pot respectar, com sabem.

8. La traducció italiana

Volia concloure amb algunes paraules sobre la traducció italiana, interessant tant des del punt de vista filològic com, més en general, de la història cultural i textual. Quatre anys després de la traducció francesa, l’important editorial italiana Rizzoli, adquireix els drets d’*Incerta glòria* i encomana la traducció a una jove hispanista italiana, Mariateresa Cattaneo. Tenim un doble testimoni sobre l’episodi, un s’ha publicat recentment (Cattaneo 2011:21-23) i un correu electrònic que em va escriure la Dra. Cattaneo, catedràtica jubilada de l’Universitat de Milà, amb més informació sobre el tema. El procés descrit per Bernard Lesfargues i Carles Pujol en aquest cas va canviar. En principi la traductora treballava a partir de la traducció francesa i tenia un exemplar de l’edició catalana de 1956 per tal de tenir un contacte directe amb l’estil de la prosa de Sales. La traductora, entre el març i l’abril de 1966 (Rodoreda – Sales 2008:287) va passar dues setmanes a casa de l’escriptor. Després de molts contactes (sobretot epistolars) Sales li va demanar d’aturar la feina, que ja estava a punt d’acabar, perquè volia fer alguns canvis al text original de la seva novel·la. Sales va enviar a Milà una part afegida totalment nova i Sergio Pautasso, llavors director de narrativa estrangera a l’editorial Rizzoli, va trucar a la traductora per comunicar-li que “la parte finale [...] raddoppiava la lunghezza [e] che a loro il libro non interessava più”.⁷ Cattaneo va lliurar la traducció fins llavors feta (Cattaneo 2011:23) o bé no va lliurar res perquè “mi sono sentita dire che potevo anche buttare la parte tradotta”.⁸ Una investigació a l’arxiu de Rizzoli no ha pogut confirmar l’existència de la traducció, segons ens ha dit Francesca

⁷ Carta personal a Patrizio Rigobon tramesa per correu electrònic, 23 de març de 2015. Segons el fill, Guido Andrea Pautasso, el seu pare Sergio era "caporedattore", nomenat pel director general de l’editorial Rizzoli, Gianfausto Ferrauto (Pautasso 2017: 87).

⁸ Carta personal a Patrizio Rigobon tramesa per correu electrònic, 23 de març de 2015.

Tramma, directora de l'arxiu històric, malgrat que l'editorial, segons ens va comunicar la mateixa directora, conservi també les traduccions lliurades i no publicades. També s'hauria de poder localitzar el "manuscrit" o "mecanoscrit" que Sales va enviar a Rizzoli amb la nova part, però amb el nom de Sales no consta res al catàleg informatitzat d'accés restringit de l'arxiu, que va consultar la senyora Tramma, segons em va comunicar per telèfon. Això naturalment significa que s'haurà de fer una recerca directa i menys superficial a l'arxiu de l'editorial milanesa. Per tant, a part de la traductora, només Joan Sales ens dóna constància documental de l'existència d'un contracte entre ell i Rizzoli, del qual ens detalla les condicions econòmiques (Rodoreda – Sales 2008:269) i de l'existència concreta de la traducció que l'escriptor va veure i elogiar molt amb Mercè Rodoreda: "hi ha la Mariateresa que sap el català (és professora de llengua i literatura castellana i catalana a la universitat de Milà) i que està traduint *Incerta glòria* molt bé (me'n va ensenyar uns llargs fragments, de mostra, divinament traduïts)" (Rodoreda – Sales 2008:292). Realment, la carta conté una opinió una mica exagerada (i potser no és la única) perquè, Mariateresa Cattaneo parlava amb Sales en francès ("Parlavamo, per richiesta di Joan, tra noi quasi sempre in francese") doncs "di catalano [ne] sapev[a] poco".⁹ Però és interessant perquè Sales vol que la traducció es faci amb un llenguatge modern i no arcaic. I, per tant, un jove traductor ho pot fer molt millor. Escriu a Mercè Rodoreda el 19 de febrer de 1967:

Respecte a la consulta que fan, de si han de traduir del català o del castellà, jo us aconsellaria de respondre: que ho facin traduir del castellà però facin veure que ho han fet del català (és així, més ben dit del francès, que ho fan amb *Incerta glòria* a can Rizzoli) perquè si us poseu farruca que cal traduir directament del català, ho daran a traduir a alguna rata de biblioteca, filòleg i pedant, que tindrà quatre nocions de català arcaic, i farà una traducció italiana encarcarada i probablement absurda. Mentre si ho poden traduir del castellà, ho daran a algun traductor de qui ja sàpiguen que té brio i salero a escriure en italià – que és el principal – encara que no hagi fet mai fitxes sobre la freqüència del 'llur' i del 'quelcom' en les obres juvenils d'Eiximenis comparades amb les de Bernat Metge, ni hagi mai sentit parlar de Ramon Llull. (Rodoreda – Sales 2008:330).

El tema de la llengua torna molt sovint a la correspondència de Sales amb Joan Coromines i crítica els que fan servir "una llengua fòssil" i "que es pensi que es poden escriure novel·letes i comèdies de tema actual i tònica realista posant-hi *llurs, mancar, vidu, calb* etc." (Coromines-Sales 2004:155).

⁹ Carta personal a Patrizio Rigobon tramesa per correu electrònic, 23 de març de 2015.

9. Conclusions

Esperem haver demostrat la necessitat d'una edició crítico-gènètica d'*Incerta glòria* per a poder avaluar millor les estratificacions de la novel·la, les responsabilitats de la censura i els canvis determinats per les diferents sensibilitats de l'autor al llarg de l'etapa franquista i començament de la postfranquista, amb una especial atenció per la llengua catalana del seu temps i pels importants contactes que va tenir amb importantíssims autors estrangers. Llengua i continguts substancien el tarannà literari d'aquest gran escriptor i han de ser mantinguts, amb les seves complexitats filològiques, en qualsevol traducció, sempre i quan això sigui possible. La (nova) traducció italiana, a punt de publicar-se (Sales 2018), ben segur tindrà en compte totes aquestes complexitats.

Referències bibliogràfiques

- Arnau, Carme. 2003. *Compromís i escriptura. Lectura d'Incerta glòria de Joan Sales*. Barcelona: Cruïlla.
- BOE *Boletín oficial del Estado*. 1966. 67 (19 de marzo): 3310-3315.
- Cattaneo, Mariateresa. 2011. "Vicissituds de la traducció italiana d'*Incerta glòria*." *Quaderns. Revista de traducció*, 18: 21-23.
- Clotet, Jaume & Quim Torra. 2010. *Les millors obres de la literatura catalana (comentades pel censor)*. Barcelona: Acontravent.
- Cornellà-Detrell, Jordi. 2011. *Literature as a response to Cultural and Political Repression in Franco's Catalonia*. Woodbridge: Tamesis.
- Coromines, Joan & Joan Sales. 2004. *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*. Josep Ferrer & Joan Pujades (eds). Barcelona: Fundació Pere Coromines.
- Folch Pi, Núria. 2010. "La llarga història d'*Incerta glòria*' i de les seves successives edicions." Sales, Joan. *Incerta Glòria*. Barcelona: Club editor.
- Gallofré i Virgili, Maria Josepa. 1990. *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1962)*, vol. II. Tesi doctoral inèdita. Departament de Filologia Catalana. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Goytisoló, Juan. 2007. "La verité contre la mensonge rouge et contre la mensonge noir". En Joan Sales. *Gloire incertaine* suivi de *Le vent de la nuit*. Saint-Maurice-ès-Allier: Tinta Blava.
- Italia, Paola. 2013. *Editing Novecento*. Roma: Salerno editrice.
- Lesfargues, Bernard. 1962. "Preface." In. *Gloire incertaine*, Joan Sales. Paris: Gallimard.
- Lluch, Carles. 2014. *Novel·la catalana i novel·la catòlica. Sales, Benguerel, Bonet*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- McGann, Jerome J. 1996 [second printing]. *A Critique of Modern Textual Criticism*. Charlottesville / London: University Press of Virginia.

- Pautasso, Guido Andrea. 2017. "Sergio Pautasso e il segreto di Fantozzi." A Giovannetti, Paolo (Ed). Anni di letteratura Saggi su Sergio Pautasso. *Testo a Fronte. Teoria e pratica della traduzione*. 2017 (57): 85-102.
- Pla, Xavier. 2002. "Incerta glòria de Joan Sales o una poètica de l'excés." In *Estudi general. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*. 22: 530-553.
- [Rodoreda-Sales] Rodoreda, Mercè & Joan Sales. 2008. *Cartes completes (1960-1983)*. A cura de Montserrat Casals. Barcelona: Club editor.
- Pujol, Carlos. 2011. "La traducció al castellà d'*Incerta glòria*." *Quaderns. Revista de traducció*, 18: 25-28.
- Sales, Joan. 1969 [Dipòsit legal 1968] *Incerta glòria. Segona edició (íntegra)*. Barcelona: Club editor.
- . 1971. *Incerta glòria. Quarta edició*. Barcelona: Club editor.
- . 1981. *Incerta glòria. Seguit de El vent de la nit. Cinquena edició*. Barcelona: Club editor.
- . 2007. *Gloire incertaine* suivi de *Le vent de la nuit*. Saint-Maurice-ès-Allier: Tinta Blava [vedi anche Goytisoló 2007].
- . 2012a. *El vent de la nit*. Barcelona: Club editor.
- . 2012b. *Incierta gloria*. Barcelona: Destino.
- . 2013. *Viatge d'un moribund*. Barcelona: Club editor.
- . 2018 [però encara no publicat a l'hora de tancar aquest estudi]. *Incerta gloria*. Traduzione di Amaranta Sbardella. Milano. Nottetempo Edizioni.